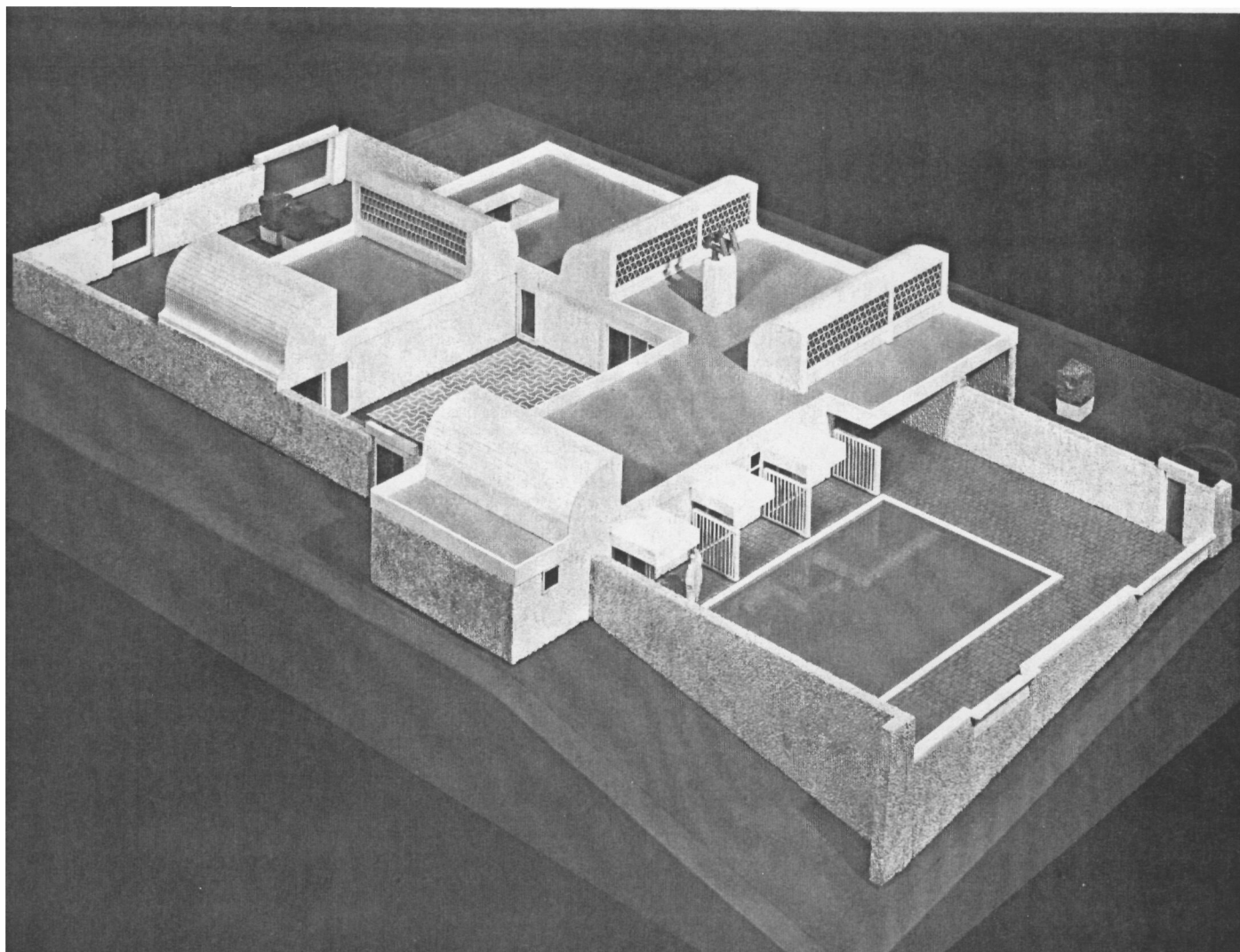

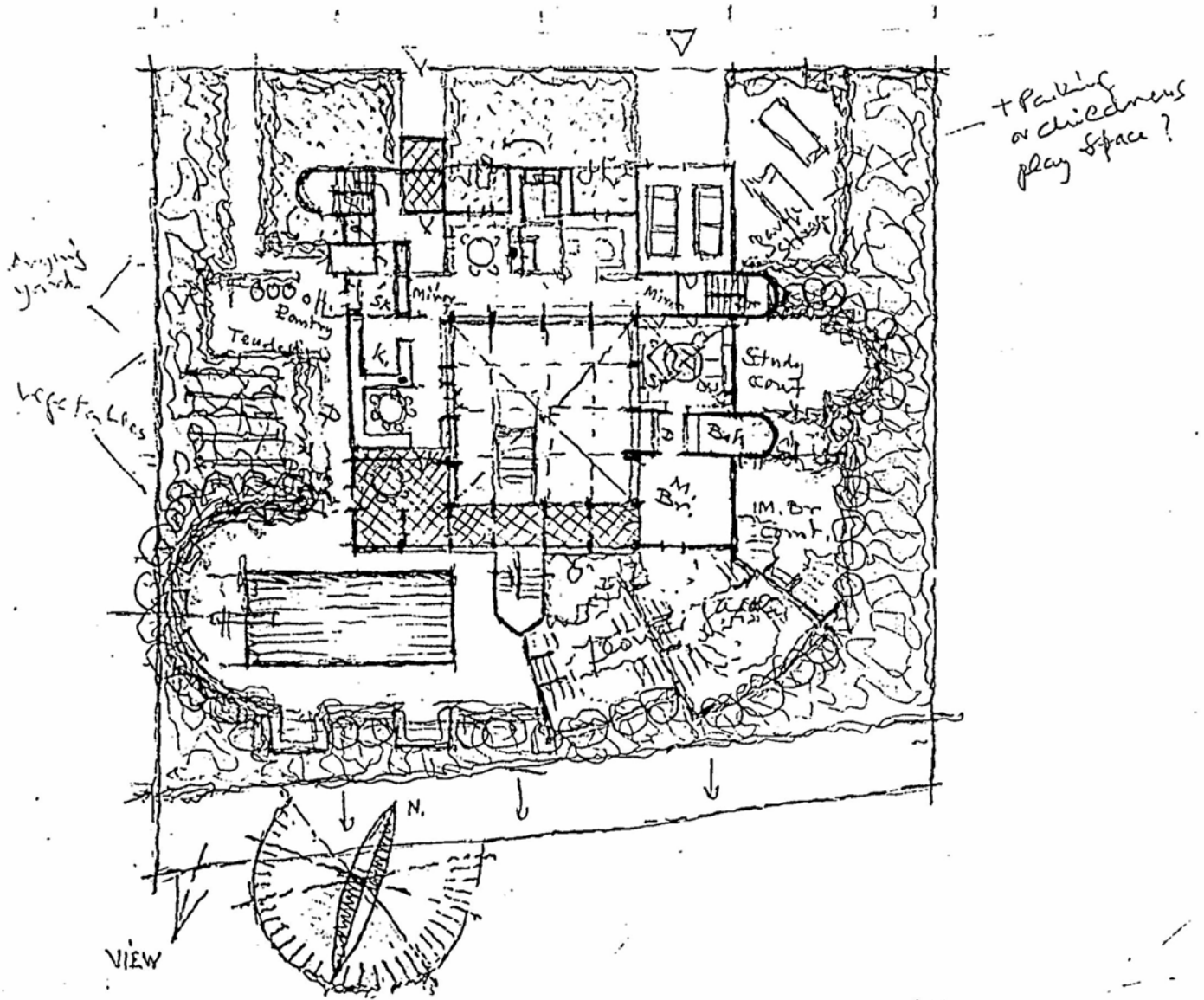
M M
1 M I
M M

TESI DOCTORAL DE JAUME FREIXA
OBRA AMERICANA DE JOSEP LLUIS SERT

VOLUM IV

CASA BRACQUE A SANT PAU DE VENÇA, AL COSTAT DE LA
AL COSTAT DE LA FONDATION MAEGHT.

CROQUIS DE LA CASA FERNANDEZ ORDOÑEZ A MADRID.

Altra cosa podria ésser l'actitud de Sert envers les cases unifamiliars. Intel.lectualment estava en contra del model urbanístic del *suburb*, materialització a gran escala de l'aspiració a la casa individual(5). Que ell preferís viure en una casa aïllada no és sinó una més de les moltes contradiccions de la seva gran personalitat, de la dicotomia entre les seves arrels aristocràtiques i les seves idees progressistes. Podria fàcilment titllar-se de demagògic aquest servir-se d'uns privilegis que insistia en què havien de desaparèixer, però fóra injust considerant el context en el qual es movia i l'ús tan poc decadent que féu de casa seva. En efecte, casa seva era l'escenari d'una representació pública on dominava la sobrietat -el mobiliari era notoriàment poc confortable- i alhora la qualitat de tot: llibres, quadres, ceràmiques i escultures, però una qualitat estètica, no necessàriament determinada pel preu o valor de mercat. Així, una talla mexicana popular o una ceràmica peruana i una estora algerina podien conviure amb un retaule-tríptic gòtic invaluable o un Miró pintat expressament per a la sala d'estar. El missatge era força desconcertant per a l'americà més o menys educat, però inevitablement viciat a apreciar les coses pel seu preu: els propietaris de la casa valoraven allò que els envoltava i ho exhibien amb una mesura pròpia de fruïció estètica. Ho feien sense cap

(5). Vegeu les nombroses al.lusions a la necessitat d'un habitat dens i com els seus socis Jackson, Krueger i Lindemuelder asseguraven que, econòmicament, les cases individuals no eren rendibles per a l'oficina.

esnobisme, amb hospitalitat i bonhomia, àdhuc un gust llatí per la conversa. Molts estudiants dels anys cinquanta i seixanta recorden avui des de la seva maduresa com el marc físic i el model de vida que traspuava la Sert's House els resultà una pedagogia complementària de la rebuda a l'Escola de Disseny.

5. CONCLUSIÓ SOBRE CASES INDIVIDUALS:

Aquesta tipologia de clients de cases individuals suggereix que:

- o bé Sert i els seus socis no acceptaven encàrrecs de cases privades, adreçant aquest tipus d'encàrrec a membres més joves de l'oficina, o a altres membres d'aquesta. Ells mateixos contribuïen a la formació d'imatge de "gran oficina especialista en grans edificis" que era perfectament lògica dins de l'esperit del màrketing americà(6) i que podien mantenir ben legítimament, tenint en compte els precedents d'obres publicades.

-o bé els potencials clients de cases individuals es mantingueren allunyats de la seva oficina per:

-Una mentalitat localista i parroquial que els feia preferir un arquitecte amb més arrels al país, sobretot una amistat o relació personal.

-Un conservadurisme estilístic que els feia rebutjar per al seu marc domèstic allò que acceptaven -millor o pitjor- per als edificis públics.

(6). Especialització significa eficàcia en aquests anys.

Els clients de tipus empresarial, és a dir, les companyies i societats més o menys anònimes que constitueixen els grans centres de poder i són els protagonistes de la vida americana, són gairebé totalment absents en la llista. No cal recordar que aquestes entitats corporatives representen, en la societat actual el client per excel·lència dels arquitectes, especialment als Estats Units, on la seva presència redueix a una condició marginal i perifèrica les institucions civils clàssiques: poders territorials i judicials, religió i educació o cultura. Que en Sert no construís cap edifici per a una seu o sucursal d'empresa -en els vint anys, entre 1959 i 1979, en què exercí amb plenitud de capacitat des de la seva oficina de Cambridge- dona una idea del seu desarrelament i relativa marginació, o, almenys, d'una integració només parcial.

Es pot dir que no va penetrar ni tan sols la crosta de l'enorme mercat privat que representava Boston. Mentre Sert i els seus socis construïen _i gairebé monopolitzaven_ per a les universitats Harvard i Boston University, els seus competidors TAC(7), Paul Rudolph, I.M. Pei, fins i tot els joves Kallmann i McKinnell poblaven l'horitzó de Boston dels gratacels

(7). L'oficina fundada per en Gropius.

Els tres primers gratacels:

- Torre Prudential Center. TAC. 1951-1959
- Torre John Hancock. I.M. Pei i Henry N. Cobb. 1967-1976
- Federal reserve Bank of Boston. Hugh Stubbins and Associates. 1972-78
- Boston City Hall. Kallmann i McKinnell. 1960-196. EL

6. EL CLIENT EMPRESA

La New England Gas and Electricity Corporation encomana, el 1959, el modest edifici de la seva seu a la jove oficina de Sert, Jackson and Gourley. Entre 1959 i 1979, durant els vint anys d'exercici amb plenitud de capacitat de l'equip dirigit per Sert, no aconsegueixen cap més encàrrec d'aquesta mena de client. .

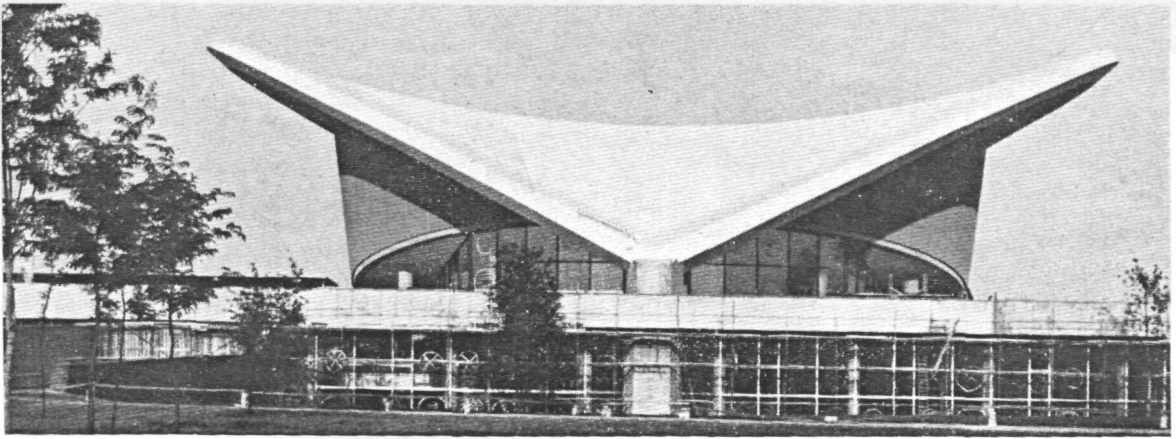
Aquesta situació, reblada pel fracàs en el concurs per a la seu Johns-Manville(8) era altament frustrant per a Sert perquè revelava que no havia aconseguit establir-se professionalment en el mercat més ampli i amb més capacitat de projecció pública, ni superat el *ghetto* acadèmic.

Precisament entre 1953 i 1959 es realitza el primer gratacels de Boston: el Prudential Center, fora del nucli de la ciutat "histórica" a càrrec de l'oficina TAC (dirigida per

(8). L'oficina rebé la seva segona oportunitat de part d'un client empresarial.

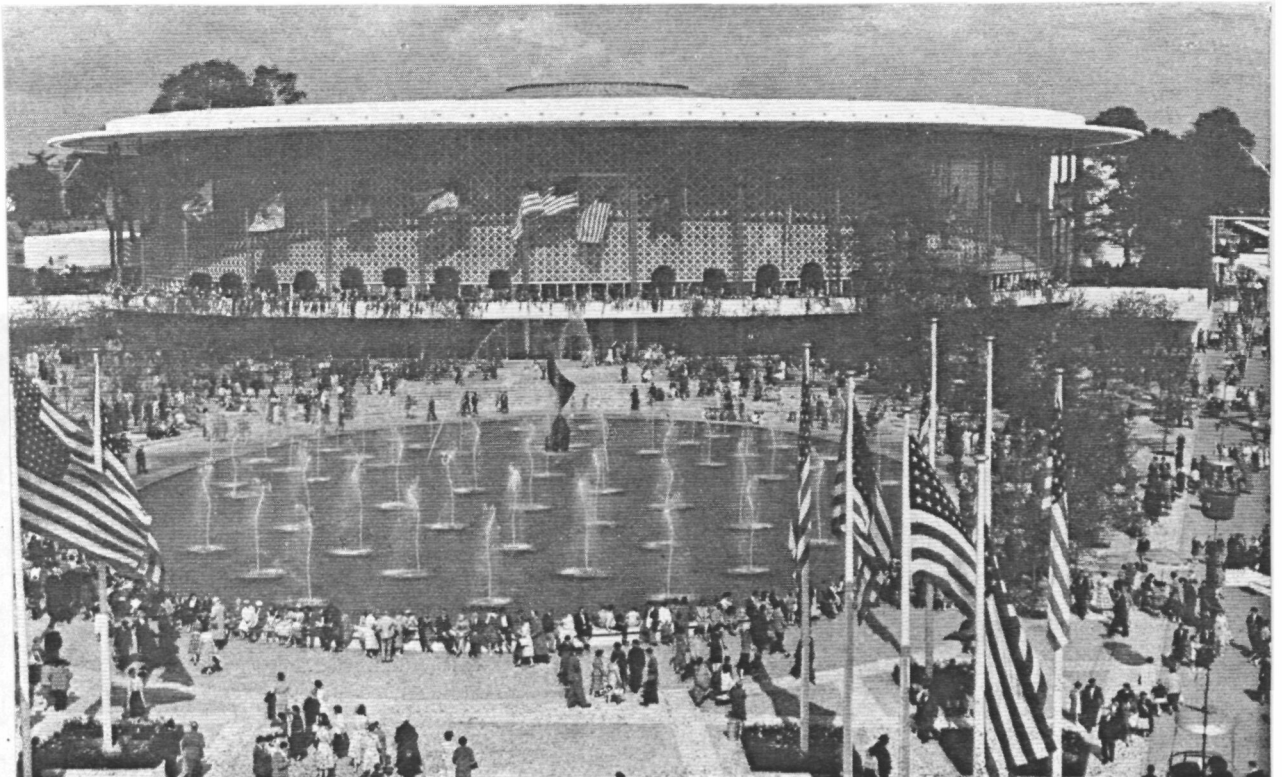

VISTA AERIA DE BOSTON DES DEL NORD-EST. AL MIG: AREA DE GO ERN AMB EDIFICIS DE T.A.C. (GROPIUS), PAUL RUDOLPH I L'AJUNTAMENT, DE KALLMAN I MACKINELL.
EN PRIMER TERME: L'ANTIC PORT I BARRI ANOMENAT "NORTH END" SEPARAT DE LA RESTA DE LA CIUTAT PER UNA VIA EXPRES QUE ARA ES VOL TORNAR A SOTERRAR.
A DALT A LA DRETA: GRATACELS D'ASSEGURANCES "JOHN HANCOCK" DE I.M. PEI, 1971, I CENTRE DIRECCIONAL DAMUNT L'AUTOPISTA TRONCAL DE MASSACHUSETTS AMB TORRE DEL CENTRE "PRUDENTIAL", PROJECTAT PER T.A.C. EL 1961.

LA SALA "FRANKLIN" AL BARRI HANSA, 1957, DE BERLIN.
OBSEQUI DELS E.U.A. A LA CIUTAT.
ARQUITECTE: HUGH STUBBINS. (A AQUEST EDIFICI SE LI
ESFONDRA LA COBERTA L'ANY 1987).

PABELLO DELS E.U.A. A LA EXPO BRUSELLES 1958. EDUARD DURREL STONE.

W. Gropius(9)). Prop d'aquest, a la meitat de la distància que el separa del centre, s'erigeix, entre 1967 i 1976 la Torre John Hancock dissenyada per l'oficina de I.M. Pei(10). Durant aquells vint anys, aquestes dues torres senyoregen a duo la silueta de Boston, testimoniant el poder de les companyies d'assegurances i proclamant "qui pot més" entre les diferents branques del capital local, també dedicat a la banca, la indústria i l'alta tecnologia (Gillette, Polaroid, Raytheon). Essent Boston una ciutat antiga dins dels Estats Units, amb un centre compacte i barris com Beacon hill, del segle XVIII i Back Bay, de finals del XIX, la Boston Redevelopment Authority, organisme municipal de planejament establert el 1964 (?) prohibeix l'edificació de gratacels al centre. Així, l'altre gratacels edificat entre 1972 i 1978, el Federal Reserve Bank, de Hugh Stubbins and Associates s'erigeix en les vores més degradades del buit urbà creat per la connexió de l'autopista.

Sert compartia amb Le Corbusier un verbalisme desafiant envers l'empresariat i les seves actituds estètiques, a part de sinceres (per bé que força passives) idees anticapitalistes. Però als Estats Units no hi ha un sector estatal fort a l'economia, a diferència de França, i Sert sabia que el seu triomf artístic, aconseguit en els medis amb més cultura de les universitats, calia refermar-lo

(9). Walter Gropius amb Boston Center Architects: "Boston Back Bay Center", 1953.

(10). Famós grata-cel de mur-cortina reflectant que comenta R. Moneo en el número 52 de "Arquitecturas-Bis".

imposant-se _o seduïnt_ al capital privat. Connectar amb l'*establishment* econòmic, més enllà de les institucions de govern o ensenyament a les quals Sert en persona tenia algun accés, hauria estat la tasca dels seus socis, americans de naixement. Però ni Huson Jackson, ni Ronald Gourley, ni Joseph Zalewsky, ni Paul Krueger ni W. Lindemuelder saberen fer-ho...

No es pot dir que el capital bostonià no hagués seguit les passes del de la metròpoli neoiorquina en el sentit d'adoptar l'arquitectura moderna com a emblema i imatge. Ho feu abastament i d'hora i triant els arquitectes locals que la representaven: Gropius primer i els seus deixebles de la primera hora(11), I.M. Pei i Hugh Stubbins. Prudential Center es projecta el 1952-53 poc després d'acabat l'edifici de les Nacions Unides a Nova York (1947-1950) (que es considera fita cronològica del triomf de la nova estètica) i la Lever House de Skidmore, Owens i Merrill, també a Nova York, el 1951.

Que la burgesia, nombrosa i potent, de Boston no constituís per a l'oficina de Sert una font d'encàrrecs de cases unifamiliars pot explicar-se en un 50 % per manca de promoció de la pròpia oficina en aquest segment de la feina i, en un altre 50 %, per un conservadurisme estètic de les persones, tal com s'esmenta en el paràgraf precedent, però que les empreses dirigides col·lectivament per aquella burgesia s'adrecessin sempre

(11). Vegeu la llista de Paul Rudolph, "Gropius class".

als arquitectes competidors de Sert té una explicació menys clara. El més immediat és pensar que els socis americans de Gropius (els Harkness, etc.) van saber connectar millor que els socis de Sert (en Jackson, en Krueger, etc.) amb les "forces vives" locals. Encara que el tipus d'oficina es tractà en el capítol corresponent (...), cal reconèixer que Sert, Jackson and Associates tenia pocs membres, comparada amb The Architects Collaborative i cap d'aquests socis de Sert procedia de l'alta burgesia local ni feu campanya activa de relacions públiques per a integrar-s'hi.

L'aureola liberal i potser "radical" de Sert, que es manifestava en la seva activitat d'urbanista consultor - membre de l'oficina de Planejament de Cambridge i també de Boston- sempre a favor d'un ús intensiu del sòl i de les densitats altes en el casc urbà, però contrari a l'especulació i al "laissez faire", de segur que li van guanyar una certa hostilitat de la part dels promotors (els anomenats *developeers*). Sert hagué de fer ell mateix la seva propaganda, basant-se en una organització eficient de material gràfic i escrit disponible per a publicació i utilitzant la seva privilegiada situació acadèmica _que impresionava al món editorial_ per a assolir la publicació de totes les obres realitzades. Però la seva condició de nouvingut i estranger, alhora que la reputació ideològica, esmentada més amunt, li van limitar molt el camp d'acció.

7. COL·LEGUES I COMPETIDORS

Si comparem la seva incidència en el mercat privat amb la d'un altre americà d'origen estranger, Ieoh Ming Pei, veurem(12) que aquest darrer tingué una projecció molt superior. Però a costa de no tenir estudi propi fins al 1960, abans, havia estat dotze anys associat amb uns promotors, gent d'ofici en la finança i la gestió de projectes.

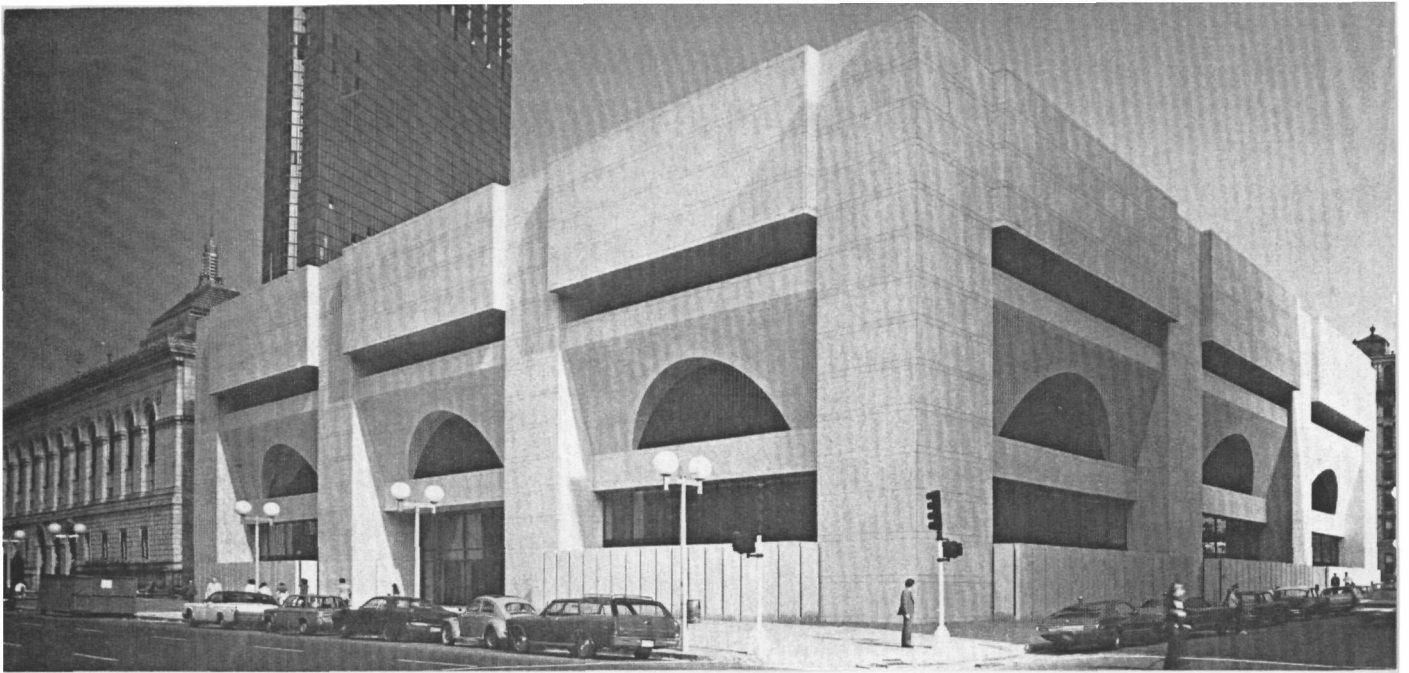
I.M. Pei és un cas d'immigrant que guarda cert paral·lelisme amb el de Sert. Ambdós són fills de l'alta burgesia privilegiada, que en immigrar a Amèrica troven les seves cultures d'origen _la xinesa i la hispànica(13)_ convertides en minories ètniques nombroses. Però Pei és una generació més jove i trobà als Estats Units una població xinesa solidària i en ascens en quant a prestigi intel·lectual i nivell econòmic. Es casà amb una xinesa-americana estudiant del MIT i ell mateix estudià tota la carrera als Estats Units, adquirint la xarxa de coneixences -condeixebles, professors- de "promoció" que acompanyaven un professional per a la resta de la vida. Tot això descriu un grau d'arrelament molt superior al de Sert, arribat a Amèrica als quaranta anys, casat amb una espanyola i acadèmica i professionalment madurat a

(12). Vegeu biografia a "Arquitecturas Bis", nº. 52, pàg. 13.

(13). Això és admetre una simplificació que es infligida pels anglo-americans a les nombroses nacionalitats d'inmigrants de parla hispànica que no tenen cap vincle intern i, per als quals, la llengua és un feble element de identitat i encara menys d'unitat.

TORRE DE LA SEU RELIGIOSA DELS "CIÈNCIA CRISTIANA" A BOSTON.
I.M. PEI AND PARTNERS.

AMPLIACIO DE LA BIBLIOTECA PUBLICA DE BOSTON(DE MCKIM MEAD&WHITE)
A CÀRREC DE PHILIP JOHNSON; 1972. DARRERA ES POT VEURE LA TORRE
"JOHN HANCOCK" DE I.M. PEI AND PARTNERS.

Europa. La minoria hispànica (molt menys nombrosa durant els anys quaranta i cinquanta que ara) no podia oferir-li a Sert cap plataforma polític-social a causa de la seva misèria econòmica i fragmentació nacional. Però Sert continuà treballant a França i a Espanya, mentre que Pei es veié tallat de tot contacte amb la Xina durant els anys de la revolució.

Les biografies de Pei i Sert se juxtaposen durant els anys seixanta i setanta. Com a artista, Pei fou respectat per Sert pel seu ofici, sobretot quan articula la superfície de façana, amb una gran elegància caligràfica i sobrietat, però mai simpatitzà amb l'excés de geometrisme cristal·logràfic, força capriciós i un xic *fàcil*. Sert arribà a estar una mica gelós del xinès quan realitzà l'Ala Est de la National Gallery a Washington (1978) i la Biblioteca Kennedy a Boston mateix (1979), i no arribà a veure l'èxit del gran LOUVRE (1983).

8. ALTRES CLIENTS EMPRESARIALS: ELS PROMOTORS LOCALS

El promotor privat era un visitant poc freqüent dels despatxos de Jackson i Sert. Els pocs que hi entraven, en sortien descoratjats perquè la diferència de llenguatge amb els seus interlocutors era massa gran. L'oficina oferia "Arquitectura" i aquesta era, a tot estirar, una amenaça de costos extrems tolerable com a propaganda per al promotor(14). Però l'eficàcia propagandística depenia de la popularitat, de la sintonia estilística entre l'arquitecte i les "forces vives" locals. (Per a un mercat local és la reputació local, allò que compta). I cal reconèixer que l'arquitectura de Sert a Cambridge i Boston fou apreciada en relació proporcional al nivell de cultura i cosmopolitisme del públic. Unes estructures sòbries, com les seves, amb formigó vist, però sense exhibir les condicions plàstiques d'aquest material i utilitzant molt color blanc i els colors primaris, es podien reconèixer com a elegants i vivaces, però no tranquil·litzen el públic bostonià, dividit entre la imatge folklòrica de la construcció en fusta i el totxo vist, d'una banda, i l'acceptació acrítica del paradigma tecnològic representat pels murs-cortina i els grans gratacels, per l'altra. Sert,

(14). Recordo el cas de Michael de Vito, petit promotor interessat en construir una casa amb 8 o 10 habitatges a Cambridge, l'any 1975. Se li va dir que l'oficina tenia uns costos de producció (i una tarifa) massa alts. Ell repetia "to me it's all a matter of dollars and cents".

Jackson and Associates no s'adreçava al petit promotor preocupat per maximitzar el rendiment dels diners, que volia la signatura de l'arquitecte per a legalitzar la sol.litud de permís d'obres amb el mínim cost possible.

De tota manera, SJA tingué dues oportunitats d'intervenir en la transformació de Harvard Square:

- la construcció de l'edifici d'oficines "44 Brattle St.", i
- la remodelació i ampliació de la finca entre Church street i Brattle Street anomenada "The Atrium".

Ambdues operacions perfectament comercials i a càrrec de promotors diferents. Ambdues contenien espai de botigues en les plantes baixes i primeres i oficines en les plantes superiors. La mateixa oficina Sert, Jackson and Associates s'instal.là a la planta àtic de l'edifici del 44 de Brattle Street en acabar-se la 2a fase d'aquest, el 1973.

El promotor principal fou William Poorvu, un graduat de la Business School de Harvard que coneixia perfectament la trajectòria de l'oficina i que convencé Huson Jackson d'invertir en l'operació. Sert discrepava d'aquesta inversió que, pel que sembla, fou ruïnosa per a l'oficina. També se sentia extraordinàriament incòmode havent de dissenyar un edifici gairebé entre mitgeres. Potser per això i pel resultat poc brillant que donà com a arquitectura i com a negoci, no va voler saber-ne res de l'operació Brattle Street-Church Street, anomenada The Atrium, enterament

basada en remodelació i addició, empresa a les darreries de 1978.

The Atrium no tingué gairebé gens d'atenció de part de Sert i la immersió enmig del teixit d'arquitectura tradicional de totxo vist i ornament clàssic (de fusta pintada blanca o de pedra artificial segons l'estil "neogeorgià" més o menys degradat) presentava un repte massa fort per a uns associats reduïts durant anys al paper de dissenyadors del "com" fer l'arquitectura de Sert, mai de "quina" arquitectura fer. El resultat fou molt pobre. En tot cas, totes dues operacions foren de petit tamany (6.635 m² per a la 44 Brattle Street i una superfície encara inferior per a la construcció de nova planta a The Atrium) i situades al cor de Harvard Square, autèntic centre de Cambridge i dins el veïnat immediat de la mateixa oficina(15).

Per cloure aquesta revisió de la incidència de Sert i la seva oficina en el mercat de la promoció privada, només caldrà recordar que amb NEGEA i Holyoke Center, Sert proposa agosaradament una alternativa al llenguatge arquitectònic de l'edifici d'oficines, amb edificis singulars, però d'un volum estudiat d'acord amb l'entorn. Uns edificis que exhibeixen una nova via entre el *camouflage* del neogeorgià de totxo vist i finestram de guillotina i amb quarterons a l'anglesa i el clixé modern

(15). (Vegeu article sobre l'oficina). L'edifici de 44 Brattle St. té alguns trets d'interés que es descriuen en l'apartat ...

davaluat del mur-cortina. Aquesta alternativa, servida amb l'al·licient de la densificació (més plusvàlua del terreny) no fou recollida pels estaments de negocis a qui anava adreçada. Holyoke Center s'avança en més de vint anys a la "implosió" edificatòria de Harvard Square que avui coneix un *boom*. Provocà un Pla Especial de dues illes de cases baixes, que engolia el carrer que quedava entre elles. Aixecà al bell mig d'un típic centre de ciutat perifèrica, amb cases de planta baixa i tres pisos, un quasi-grata-cels de Planta Baixa i nou pisos. Però ni així seduï els capitans de les empreses a abocar-se encomanant-li els dissenys dels seus gratacels.

9. ELS ENCÀRRECS D'HABITATGE

Una altra cosa foren els encàrrecs de la Urban Development Corporation, una agència de l'Estat de Nova York similar a l'Institut Català del Sòl.

Aquesta agència conegué els seus anys de més activitat sota la direcció d'Ed Logue, un graduat de l'Escola Graduada de Disseny de Harvard (departament de Planejament Regional i Urbà), i l'administració política de David Rockefeller (1971-1975).

La figura d'Ed Logue mereix comentari especial perquè se'l considera un organitzador-promotor d'eficàcia llegendària. Abans de fer-se càrrec de l'UDC fou responsable de la

remodelació urbana del centre de New Haven, Connecticut(16). Quan l'UDC feu fallida, Ed Logue fou contractat a Washington per l'oficina federal (HUD: Housing and Urban Development).

La UDC encarregà nombrosos projectes a arquitectes coneguts i menys coneguts, per a la ciutat de Nova York i també per a moltes altres ciutats de l'Estat de Nova York _Rochester, Ithaca, etc_ Entre d'altres, encomanà a l'avantguardista Institute for Architecture and Urban Studies (IAUS), que tingué ocupades a persones com Peter Eisenman, Kenneth Frampton, Mario Gandelsonas, Diana Agrest etc., un estudi i una exposició molt significatives sobre les "tipologies d'alta densitat i baixa alçada"(17), iniciant un gir de 180° en les tendències d'habitatge públic. El fruit més espectacular d'aquest gir és el celebrat conjunt de l'UDC Perinton Housing a Rochester, New York, 1975(18). També cal assenyalar que aquest estudi encomanat per l'UDC i la seva exposició pública tingueren lloc quinze mesos després de l'espectacular demolició del grup d'habitatges "Pruitt-Igo" a Saint Louis,

(16). Vegeu Vincent Sculley, "American Architecture and Urbanism". (Pragger, 1976). Sculley parla amb horror de les destrosses urbanes perpetrades en aquell procés de "Redevelopment", pàgs. 224-245-250.

(17). Al Museu d'Art Modern (MOMA) 12 Juny-19 Agost de 1973. "Another chance for housing: low-rise alternatives". VEGEU CAPITOL 3, Paràgraf 4.1. "Breu història d'un client important" referit a aquestes actuacions de la Urban Development Corporation.

(18). Dels arquitectes "blancs" Gwathmey and Siegel, 1975, a "Modern Architecture and the critical present". AD. Monografía, 1982.

Missouri que fou dinamitat per les autoritats municipals(19) .

La UDC fou una agència de l'estat de Nova York que volgué jugar la carta de la qualitat arquitectònica en la penúltima etapa dels programes federals de remei de la manca d'habitatge. El cas més significatiu és la promoció de Roosevelt Island, a l'East River de Nova York. Aquesta illa, antigament anomenada Welfare Island, era una llenca de terra allargassada de nord a sud, paral·lela a la gran illa de Manhattan. Era de propietat municipal perquè havia estat destinada a hospitals d'infecciosos sobretot a l'època de la tuberculosi. A finals dels seixanta es veié la possibilitat d'endegar una mena de poble model, aprofitant la seva condició insular _accessible, però, des d'un pont i un telefèric_ per a fer-la "illa de vianants", lliure d'automòbils. L'operació econòmica defugí el problema del *ghetto* mitjançant el subsidi federal "per a les persones, no per als pisos" que permeté a famílies de renda baixa, conviure amb les de renda mitjana.

Arquitectònicament es recolzà en figures conegudes: el pla especial de conjunt fou encomanat a Philip Johnson.

(19). Vegeu CAPITOL 2 Paràgraf 2.4.7."Crisi d'un model". Construit el 1958 per l'arquitecte Minoru Yamasaki, conegut per la seva arquitectura *ornamental*, l'enorme bloc de unitats fou ben rebut per la crítica com una fita en el camí del progrés. Pel maig de 1972, la municipalitat de St. Louis decidí demolir-lo expeditivament perquè es trobava en un estat de destrucció, de reparació massa costosa, i sobretot perquè era un niu de problemes socials. La demolició amb explosius fou divulgada per la televisió i Charles Jencks, quasi-inventor de l'arquitectura post-moderna ho considera l'inici del "nou" període. Vegeu paràgraf "El sistema skip-stop", precedents dels habitatges per a estudiants casats, Capítol 2.5.

Les parcel·les 6, 7 i 8 a John Johansen, les 9, 10 i 11 a Sert, Jackson and Associates, així com la parcel·la 3 (de promoció lliure). Cal també valorar l'equipament de l'operació: dues escoles elementals i habitatges per a jubilats, centre de veïns, botigues per a totes les plantes baixes, jardins amb equipament de jocs, piscina coberta i "Country Club" a la parcel·la 3, etc., etc. També dóna idea de la lluita contra l'uniformitat social el fet que les parcel·les 1, 2 i 3 es reservessin a la promoció lliure(20). De les peculiaritats arquitectòniques dels projectes de Yonkers i Roosevelt Island s'en parla amb més deteniment en el corresponent CAPITOL 3.(21).

10. CLIENTS CORPORATIUS A CATALUNYA

La inauguració de la Fundació Miró en plena agonia del franquisme, maig de 1975, donà peu a que circulés entre els cercles professionals i artístics, llavors hipersensibles a la transmissió oral de tota mena de noves, el rumor que Sert obriria oficina a Barcelona, i tornaria definitivament a residir-hi. Això esperonà alguns encàrrecs. El primer fou Autopistas Concesionaria Española, S.A. que cercà Sert per al disseny de l'Àrea de Servei de La Jonquera.

(20). Les parcel·les 4 i 5 foren objecte d'un concurs l'any 1975, en el qual Sert fou jurat. Actualment (1985) són ocupades per blocs de promoció privada venuts per pisos.

(21). "La fragmentació volumètrica".

El gerent era en aquell moment Jordi Masià Mas-Bagà i l'enginyer en cap Antoni Sansalvadó Tribó. L'arquitecte Josep Maria Fargas feu les presentacions formals, tot i que tenia pocs vincles amb els clients. El client presentava un programa experimentat i detallat: l'explo-tació comercial de botigues, bar, restaurant i hotel tenien servituds molt precises. El lloc era dividit pel fet de trobar-se a cavall de l'autopista. Tot un repte que agafà a en Sert en baixa forma física pel Setembre i Octubre de 1975, en que li practicaren una operació d'extracció de pedres al ronyó. El projecte fou començat per en Jaume Freixa.

Després d'aquest precedent i just en haver lliurat el projecte d'execució de La Jonquera, pel Setembre de 1976, una representació de La Caixa de Catalunya, el director de la qual era Joan Bilbao, demanà entrevistar-se amb en Sert per encarregar-li el disseny de la nova seu d'aquesta entitat d'estalvi a la cantonada de Diagonal-Tuset, en un solar ocupat per un edifici de Sagnier.

Aquest encàrrec fou molt ben rebut per Sert, a diferència del de l'autopista. Però la seva relació amb J. Bilbao fou molt difícil. Massa secrets i politiqueig per sobre i per sota de la direcció, constantment posant en dubte la viabilitat del projecte, acabaren amb la paciència de Sert, acostumat al *fair play* contractual.

Sert tenia autèntica il·lusió per construir a la Diagonal de Barcelona i posà força atenció al projecte, la maqueta i

avantprojecte del qual fou lliurat a Juan Antonio Samaranch, Joan Bilbao i la resta de la plana major del Consell de La Caixa de Catalunya, pel juny de 1977. Els canvis polítics, amb la consolidació de la Generalitat, ajuntaments _i Diputació_ democràtics, etc., feren entrar al Consell d'aquesta Caixa d'Estalvis de la Diputació de Barcelona (i antigament de la Generalitat) gent nova, que demanaren transparència i posaren retard a la possible aventura "sumptuària" de l'edifici a la Diagonal. Un altre obstacle provenia del refús de l'Ajuntament _patrimoni artístic_ d'enderrocar l'edifici de Sagnier. Aquest enderroc es féu d'amagat, en els dies més buits del mes d'Agost de 1980. Poc temps després, Sert s'assabentà que l'encàrrec de disseny i construcció del nou edifici s'havia fet a Federico Correa i a Alfonso Milà Sagnier.

En resum, els encàrrecs tardans de clients empresa de catalans es caracteritzen per un gran conservadurisme, un buscar un "valor segur" en una firma prestigiada a l'estranger i avantatjosa en moments de transició política (1975-1977), per trobar-se *au-dessus de la mêlée* . Res més lluny, doncs, del client informat i solidari amb el talent i risc de l'artista que juga la carta innovadora (cas de l'AEG amb Peter Behrens, per exemple).

APÈNDIX III: L'OFICINA I ELS ALTRES COL.LABORADORS

INDEX

1. ORIGEN DE L'OFICINA
2. PERFILS BIOGRÀFICS DELS SOCIS
 - 2.1. HUSON JACKSON
 - 2.2. RONALD GOURLEY
 - 2.3. JOSEPH ZALEWSKI
3. DIVISIÓ DEL TREBALL
4. ORGANITZACIÓ DEL PERSONAL
5. INFRAESTRUCTURA DEL DESPATX
6. PROCÉS DE TREBALL
7. PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ
8. RELACIONS AMB ELS ENGINYERS
9. ELS DOCUMENTS ESCRITS
10. EL MARC LEGISLATIU
 - 10.1.LLICÈNCIA D'EXERCICI PROFESSIONAL
 - 10.2.FISCALITAT
11. HORARIS I COSTUMS
12. COMPTABILITAT DE LES FEINES
13. DAVALLADA I DISPERSIÓ DE L'OFICINA
14. DEIXEBLES I CONTINUADORS

1. ORIGEN DE L'OFICINA

L'oficina "Sert, Jackson and Gourley" va ésser fundada el 1r de maig de 1958. A part dels tres titulars, comptava com a associats amb Joseph Zalewski i Paul Krueger i alguns arquitectes joves empleats: Knud Bastlund, Constantinos Michaelides, Gerald Howes, entre d'altres.

Els components es coneixien perquè portaven temps col.laborant en equip per a projectes puntuals. Alguns empleats i Zalewski havien participat en projectes de Town Planning Associates tals com L'Ambaixada dels EUA a Irak (Bagdad) i el "Plan Piloto de la Habana", així com el "Palacio Presidencial de Cuba". Hi havia perspectives de feina immediata com el Holyoke Center i, a Europa, la Fondation Maeght. Segons explica P. Krueger, Gourley i Jackson exerciren certa pressió sobre Sert per constituir una oficina, a partir d'un contracte d'associació que distingís la seva posició de la resta de joves associats que treballaven en condicions relativament poc diferenciades. Feia menys d'un any que Sert residia a la seva casa de Francis Avenue, a Cambridge, després de quatre anys de viure mitja setmana a Cambridge i mitja a Nova York. Town Planning Associates, que havia estat fundada el 1942, no es va disoldre fins al 1959. Durant l'any 1958, Paul Lester Wiener, el seu fundador, havia acceptat en solitari l'encàrrec més gran de TPA dins els EUA: el planejament de sis illes de Manhattan, Nova York, per

HUSON JACKSON I JACK WILLIAMS. 1992.

construir-hi milers d'habitatges. Wiener continuà treballant fins que va morir el 1967, als 72 anys, en encàrrecs complementaris dels que faria Sert: decoracions, cases individuals i botigues, així com planejament urbanístic. Curiosament, Sert tindria unes oportunitats de treball fornides pels clients acadèmics i institucionals que sabem⁽¹⁾ basades en edificis mitjans i grans.

2. PERFILS BIOGRAFICS DELS SOCIS PRINCIPALS

2.1. HUSON JACKSON

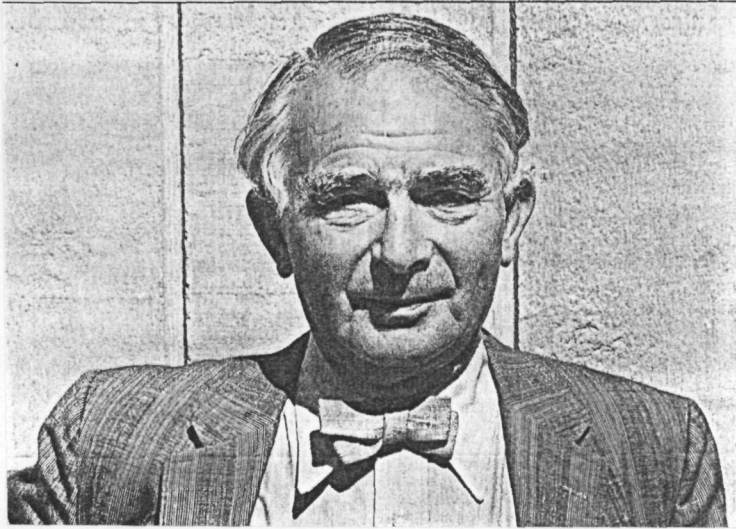
Huson Jackson va nèixer a Sewickley, Pennsylvania, fill d'un enginyer civil que visqué en diverses parts del país. Educat a Standford, Califòrnia, i a la Universitat de Chicago, feu estudis d'arquitectura a l'Escola Graduada de Harvard, entre 1936 i 1939, on fou deixeble de Gropius. Després de treballar a Boston fins al 1942, s'associà amb Joseph Richard i amb ell realitzà unes cases a Needham (Massachusetts, prop de Boston) i altres a Georgetown (Washington). Entre d'altres dissenyà la casa dels seus pares a Signal Hill, Illinois,⁽²⁾. Algunes d'aquestes cases es publicaren. Huson Jackson mantenia oficina a Nova York, mentre Sert treballava amb Town Planning Associates. Es coneixien poc. Recomanat per W. Gropius entrà a donar classes al prestigiós Pratt Institute entre 1947 i 1953.

(1) Vegeu Apèndix 2 "Els clients: causa immediata de les obres. Tipologia"

(2) Ciutat pròxima a East Saint Louis, Illinois, situada a l'altre costat del riu Mississipi de la ciutat de Saint Louis, Missouri.

L'EDIFICI DE L'ESQUERRA ES EL 44 DE BRATTLE STREET,
ENTRADA A LES OFICINES PER UN PATI COMPARTIT AMB T.A.C.

JOSEPH ZALEWSKI.

També recomanat per Gropius passà a donar classes a la GSD de Harvard quan hi entrà Sert el 1953. Tingué col.laboracions esporàdiques amb Sert, per exemple en el concurs restringit per a l'Ambaixada dels EUA a Londres, l'any 1956, que guanyà Saarinen.

2.2. RONALD GOURLEY

Ronald Gourley es graduà el 1953 a la GSD de Harvard, mesos abans de que hi entrés Sert. S'establí independentment a Boston i fou incorporat a la GSD com a professor. Igual que Jackson, anà col.laborant esporàdicament amb Sert en concursos i part de la feina de Bagdad o el Palau Presidencial abans de 1958.

2.3. JOSEPH ZALEWSKI

Joseph Zalewski. Graduat al Politècnic de Varsòvia, va sobreviure, amb la seva dona Sabine, escapant-se del Ghetto de Varsòvia abans de la seva destrucció i restant amagat a casa d'uns amics. Després d'una temporada a l'Extrem Orient rus, acabada la guerra emigrà a París on treballà a l'oficina de Le Corbusier. També treballà per l'americà expatriat Paul Nelson. El 1951 va emigrar a Amèrica i començà a treballar a Town Planning Associates. A partir d'aquí seguí al costat de Sert fins a la seva mort als 69 anys el 29 de març de 1980.

3. DIVISIO DEL TREBALL DINS LA CÚPULA DE L'OFICINA

L'origen de l'oficina és el d'una oficina *personal* on un arquitecte de més edat i experiència que els altres porta, a més, tots els clients.

Nascuda doncs per fer possible la realització de l'obra de Sert, l'estructura de les comeses no ha d'extranyar que fos jeràrquica i reservés a Sert una autoritat gairebé absoluta, a diferencia de les associacions entre arquitectes de promocions més pròximes.

El "treball en equip" era un eufemisme en el cas de Sert, Jackson and Gourley, però corresponia a una ideologia de la modernitat progressista de rel centreuropea que s'ha descrit en l'APENDIX I⁽³⁾. Sert necessitava noms ben americans al seu costat per a arrelar en l'entorn de New England i, a més, li calia una organització eficaç que l'alliberés de moltíssimes tasques de caire administratiu i burocràtic que comportaven els encàrrecs oficials i institucionals que li arribaven. Segons descripció de Paul Krueger, que entrà a l'oficina com a estudiant i s'hi quedà més de vint-i-tres anys, Ronald Gourley tenia com a comesa exclusiva la consulta dels arxius de materials de construcció. Aquests arxius existien als EUA en forma d'uns catàlegs de tots els productes i sistemes existents en el mercat renovats amb apèndix anuals com una enciclopèdia i publicats de nou cada cinc anys. S'anomenaven SWEET'S FILES i tenien entre quinze i vint

(3) APENDIX I "EL CONTEXTE DE L'OBRA" paràgraf 2.1. Influència de Gropius.

volums amples com a arxivadors de tamany foli. Esser l'expert en Sweet's File equivalia a ésser l'imprescindible consultor de materials i sistemes constructius. Això no impedí que Gourley tingués aspiracions a comeses més decisories, ben aviat, i que marxés de l'oficina quan s'estava començant a projectar Peabody Terrace. Partí, inicialment, amb una certa acritud.

Per part seva, Jackson s'encarregava de la correspondència i contractes, impostos, difusió i publicacions i règim de personal. Sert no li deixava prendre cap decisió formal o projectual.

En canvi, Joseph Zalewski, que mai semblà tenir mes que una dedicació parcial a l'oficina _de fet, passava més temps a la GSD on era professor titular i molt apreciat_, gaudia d'un *status* de consultor permanent i fins i tot prenia decisions en absència de Sert.

Sert ultrapassava en edat una dotzena d'anys al més gran dels seus col.laboradors, això i el doble poder que tenia com a degà de l'Escola on tots ells donaven classes i cap natural de l'oficina, l'investia d'una autoritat indiscutible. Cal reconèixer que l'exercia amb tacte i, generalment, amb un estil cordial. La consciència difusa d'ésser "militants" d'una ideologia moderna de millor qualitat de vida i d'estètica els donava cohesió entorn de la figura de Sert. L'èxit en publicacions i premis feia la resta.

Sert, malgrat les oscil.lacions estilístiques que aquest mateix treball posa de relleu, produïa una sensació

reconfortant de seguretat en la direcció a seguir en cada projecte i en el domini d'un mètode de projectar. Invocava un codi, mai explicitat ni escrit, de perfecció *extern* a ell quan, en lloc de dir: "això no m'agrada" deia: "això no acaba d'ésser correcte" o "això no és allò que pertoca"... Aquesta insinuació de que existia en cada cas un meta-projecte al qual calia acostar-se, havia fet suposar *_erròniament_* que estava molt marcat per una fidelitat a models de Le Corbusier. En tot cas aquesta actitud, possiblement només sincera a mitges, tenia la màgia de despersonalitzar en aparença les decisions i no ferir la sensibilitat dels seus col.laboradors. Però quedava clar que tota la feina s'havia d'encaminar a fornir material per a les decisions successives que el seu infatigable interès per els diferents nivells del disseny arquitectònic *_des de l'encaix urbanístic fins al gruix dels bastiments de les finestres_* li anava exigint. La preocupació principal era tot allò que intervenia en el camp visual i tàctil-espaiat. El confort li interessava molt, però això a Amèrica és un valor compartit i intrínsec en l'"american way of life", per tant, no s'hagué d'amoinar tant com si hagués viscut a Europa, perquè existien tècniques i enginyers fiables i acostumats a col.laborar. El protagonisme de les instal.lacions en l'arquitectura que cresqué durant els anys setanta fins a consagrar-se internacionalment en la iconografia del Centre Pompidou, li acabà espatllant una relació de respecte i col.laboració que havia mantingut

amb la tecnologia. Sempre havia cregut en la subordinació dels sistemes tècnics a la expressió d'altres parts de la construcció en la imatge arquitectònica i només festejà tímidament amb un cert tecnologisme en el Science Center. Però reaccionà amagant completament les instal·lacions en la resta de projectes, des de la Fundació Miró fins als dormitoris per a l'MIT i passant per la Porta Catalana de la Jonquera.

4. ORGANITZACIO DEL PERSONAL

Si els socis i associats eren responsables de les feines als nivells més alts, al capdevall de l'organigrama hi trobem el noi dels encàrrecs.

Aquest tenia un petit espai propi i s'encarregava del correu _importantíssim en un lloc on tot s'encomana i es paga per correu_, subministraments de tota mena _desde fusta per a maquetes i embalatges fins a cafè_ i missatges, així com l'arxiu de materials i biblioteca. Sovint era una persona amb coneixements per fer petits treballs de fuster. En alguns casos eren estudiants d'arquitectura i arribaren a graduar-se en alguna de les escoles de l'àrea de Boston⁽⁴⁾.

A part del noi dels encàrrecs hi havia dues secretàries, com a mínim. Generalment una estava més al servei de Sert i l'altre de Jackson. En temps de molta feina hi arribà

(4) Es dona el cas de Moses Simon, que estudiava de nits al Boston Architectural Center i avui es un arquitecte dels més pròspers entre els antics membres de l'oficina.

a haver un equip de cinc secretàries. També hi havia una comptable que, per temporades, va tenir una assistent. Pel restant, l'oficina es nodria de joves graduats que hi ingressaven per currículum i recomanació i que hi feien tasques de dibuix. No es tractava de delinear sinó del desenvolupament de projectes executius. Es valorava la qualitat del detall constructiu i de la seva representació. Curiosament el nivell més baix era el d'assistència al procés de disseny perquè es considerava que ho podia fer tothom. Per distribuir uns lavabos, per exemple, _que, de tota manera, supervisaria Zalewski o Sert_ o dibuixar unes façanes segons el croquis facilitat per un dels caps d'equip i provinent d'una conversa d'aquest amb Sert, no es considerava que calgués cap preparació especial i no era estrany que fossin gent acabada de sortir de l'escola.

5 . INFRAESTRUCTURA DEL DESPATX.

L'oficina comptava amb una rudimentària màquina de fer còpies i adquirí una de les primeres fotocopiadores tipus Xerox. Es beneficiava de la proximitat d'una empresa de reprografia anomenada Fred Stone's. De fet, totes les successives oficines de Sert, Jackson i Associats estigueren en el centre de Cambridge, que reunia prou arquitectes i enginyers com per poder funcionar com un *cartel* d'empreses perfectament equipat de serveis: proximitat i diversitat de subministraments de papereria, ferreteria, fotografia, llibreries i reprografia. No hi

TAULA DE J.L. SERT.